

**„KTÓRA JESTEŚ JAK NAD CZARNYM LASEM /  
BLASK – POGODY SŁONECZNEJ KOŚCIÓŁ”.**  
**WIZERUNEK MARYI**  
**W MODLITWIE DO BOGARODZICY**  
**KRZYSZTOFA KAMIŁA BACZYŃSKIEGO**

**Legenda poety pokolenia Kolumbów współcześnie**

Krzysztof Kamil Baczyński został uznany za najwybitniejszego poetę spełnionej Apokalipsy (Kwiatkowski 1973). Jako poeta i żołnierz stał się głosem pokolenia, dla którego przełomowym doświadczeniem generacyjnym była II wojna światowa (Bartelski 1985). Stworzył ponad 500 wierszy, w tym kilkanaście poematów, około 20 opowiadań i fragmentów prozą oraz dramat wierszowany (Wyka 1984: 38). Dla następnych pokoleń pozostanie autorem tak znanych tekstów poetyckich, jak: *Elegia o... [chłopcu polskim]*, *Z głową na karabinie*, *Historia*, *Biała magia*. W swoich wierszach poeta pokolenia Kolumbów opiewał potrzebę czynnego udziału w walce z okupantem w imię wolności, miłości i godności. Tragicznie krótka biografia, intensywna twórczość w czasie II wojny światowej, konspiracyjna publikacja tomików, śmierć w zrywie powstańczym przyczyniły się do powstania legendy autora *Kołysanki* (Zabierowski 1990). Jak zauważył Zbigniew Wasilewski, „życie, twórczość, walka i zgon – jak z narodowego scenariusza” (Wasilewski 1996). Trzeba jednak odnotować opinię Jana Błońskiego, który napisał o „paradoksie Baczyńskiego”: „najmniej nadawał się na poetę, którym pozostał w społecznej pamięci: poetę wojennego doświadczenia” (Błoński 1981: 29).

W ostatniej dekadzie nastąpił kolejny wzrost zainteresowania dorobkiem twórczym Baczyńskiego, którego Jerzy Zagórski nazwał „drugim Słowackim” (Zagórski 1947; Wyka 1961). Było to konsekwencją działań mających na celu pokazanie twórcy, jego życia i spuścizny w nowym świetle. Najpierw w 2012 r. ukazała się książka Łukasza Orbitowskiego *Widma*, w której jak głosi podtytuł, została przedstawiona „Historia Polski bez Powstania Warszawskiego” (Orbi-

<sup>1</sup> podemska@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5179-0514>

towski 2012: 3), a w niej alternatywna wersja życia Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i jego żony Barbary. W 2013 r. wszedł na ekrany kin film Kordiana Piwowarskiego *Baczyński* (Piwowarski 2013). W 2018 r. wydawnictwo Prószyński i S-ka opublikowało nowy wybór wierszy poety *Ten czas*, dokonany przez Michała Nalewskiego (Baczyński 2018). 24 lipca 2020 roku ukazała się płyta *Astronomia poety. Baczyński z piosenkami na podstawie wierszy w wykonaniu Meli Koteluk i zespołu Kwadrofonik* (Koteluk i Kwadrofonik 2020)<sup>2</sup>. Potem Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uczcił stulecie urodzin poety, ogłaszając autora *Pokolenia* jednym z pięciu patronów roku 2021 (obok Stanisława Lema, Cypriana Kamila Norwida, Tadeusza Różewicza, Prymasa Stefana Wyszyńskiego)<sup>3</sup>. W tym samym roku tom poezji *W żalu najczystszy* (1942) został umieszczony na Polskiej Liście Krajowej Programu UNESCO „Pamięć Świata”<sup>4</sup>, który gromadzi bezcenny dorobek dokumentacyjny o znaczeniu dla historii, kultury i tradycji narodowej<sup>5</sup>. Dodatkowo Biblioteka Narodowa udostępniła wymieniony zbiór poezji w ramach domeny publicznej (Baczyński 2021). W 2022 r. ukazała się książka Katarzyny Zyskowskiej *Szklane ptaki. Opowieść o miłościach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego* (Zyskowska 2022), w której autorka oddała głos Stefanii, Barbarze i Krzysztofowi Kamilowi Baczyńskim, aby w zbeletryzowanej formie opowiedzieć wzruszającą historię trudnej relacji młodego poety z matką i ukochaną żoną.

---

<sup>2</sup> Więcej informacji o muzycznym projekcie Muzeum Powstania Warszawskiego: „*Astronomia poety. Baczyński*” *Mela Koteluk i Kwadrofonik na 76. rocznicę Powstania Warszawskiego*, <https://www.1944.pl/artukul/astronomia-poety.-baczynski-mela-koteluk,5037.html> [dostęp: 18.02.2024].

<sup>3</sup> *Sejm wybrał patronów roku 2021*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=71D186DF43A23C4DC125862D0079916F> [dostęp: 18.02.2024].

<sup>4</sup> „Program Pamięć Świata powstał z inicjatywy UNESCO w 1992 r. Jego głównym celem jest zwrócenie uwagi rządów i opinii publicznej na znaczenie dziedzictwa dokumentacyjnego oraz konieczność jego ochrony i podejmowanie działań na rzecz jego popularyzacji i szerokiego udostępniania”.

Członkowie Polskiego Komitetu Programu UNESCO Pamięć Świata badają obiekty w trzech aspektach, uwzględniając:

1. znaczenie historyczne,
2. formę i styl,

znaczenie społeczne, wspólnotowe lub duchowe; <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/490-1-rusza-nabor-do-5.-edycji-polskiej-listy-krajowej-programu-unesco-pamiec-swiata.html> [dostęp 24.02.2024].

<sup>5</sup> *Lista Krajowa Programu UNESCO Pamięć Świata powiększyła się o 15 nowych obiektów*, <https://www.gov.pl/web/sport/lista-krajowa-programu-unesco-pamiec-swiata-powieszyla-sie-o-15-nowych-obiektow> [dostęp: 24.02.2024].

## ***Modlitwa do Bogarodzicy: poezja wojenna, historia, religia***

Od dziesięcioleci twórczość Baczyńskiego budzi zainteresowanie kolejnych pokoleń uczniów. Przyczynia się do tego mit „maturzysty ostatniego przedwojennego rocznika” (*Literatura polska wobec Zagłady* 2012: 174) i młodego poety poległego w zrywie powstańczym. Wiersze autora *Historii* są obecne w podręcznikach języka polskiego oraz w kanonie lektur szkolnych w szkole ponadpodstawowej. Jednym z tekstów poetyckich, które w ostatnim dwudziestolecu skupia uwagę uczniów i szkolnych polonistów, jest *Modlitwa do Bogarodzicy*. Tekst po raz pierwszy został opublikowany w 1945 r. w numerze 40 „Tygodnika Powszechnego” (Baczyński 1945). Obecnie utwór pojawia się w podręcznikach języka polskiego do szkoły ponadpodstawowej. Uczniowie immersyjnie zanurzeni w świecie wirtualnym znajdują wiersz w wersji cyfrowej, m.in. w bibliotece internetowej WolneLektury.pl<sup>6</sup>.

Baczyński, reprezentant pokolenia doświadczonego okrucieństwem II wojny światowej, napisał *Modlitwę do Bogarodzicy* w 1944 r. Pod tekstem czytelnik dostrzeże datę 21.03.1944 (Baczyński 1998: 222)<sup>7</sup>. Wskazuje ona na okres twórczej dojrzałości autora *Białej magii*, który – zdaniem Jana Błońskiego – rozpoczął się na przełomie lat 1941 i 1942 (Błoński 1981: 32). To również trzecia część twórczej autobiografii, którą autorzy *Literatury polskiej XX wieku* dzielą na fazę poety-dziecka, poety cierpiącego i poety religijnego (Kaniewska, Legeżyńska i Śliwiński 2005: 151). Czas powstania ma znaczenie dla interpretacji wiersza: przywołuje kontekst historyczny, nierozzerwalnie związany z okresem hitlerowskiego terroru. Dodatkowo analizowana wypowiedź liryczna powstała zaledwie pół roku przed powstaniem warszawskim, w którym zginął jej autor<sup>8</sup> (Budzyński 1992: 136–145).

*Modlitwa do Bogarodzicy* jest jednym z wojennych wierszy, w którym zaistniało „porażenie okupacyjne” – tak charakterystyczne dla twórczości Baczyńskiego (Wyka 1961: 32; Święch 2007: XXXVIII–XL). W tym przejmującym wierszu poeta potrafił wyrazić uczucia generacji, która zetknęła się z wojną u progu swej dorosłości. Literaturoznawcy podkreślają:

[...] pokolenie wojenne dojrzywało w trybie przyśpieszonym, gwałtownie pokonując i skracając czas młodzieńczych wahań, rozterek, poszukiwań.

<sup>6</sup> *Modlitwa do Bogarodzicy*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/baczynski-modlitwa-do-bogurodzicy.pdf> [dostęp: 25.02.2024].

<sup>7</sup> Wszystkie cytaty z *Modlitwy do Bogarodzicy* pochodzą z tomu: Baczyński K.K. (1998), *Wybór poezji*, opr. J. Święch, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 221–222.

<sup>8</sup> Krzysztof Kamil Baczyński zginął 4 sierpnia 1944 r. w Pałacu Blanka. Poeta został zastrzelony przez niemieckiego snajpera, który najprawdopodobniej znajdował się w gmachu Teatru Wielkiego.

Wojna wymusiła na generacji urodzonej w latach dwudziestych, którą inny z młodych poetów, Andrzej Trzebiński, nazwał „pokoleniem dramatycznym”, by żyła w najwyższym napięciu psychicznym, intensywnie i niejako na zapas (Kaniewska, Legeżyńska i Śliwiński 2005: 151).

*Modlitwa...* wyraża postawę i traumatyczne przeżycia młodych ludzi, którzy musieli stanąć do walki „z głową ciężką na karabinie”<sup>9</sup> (Baczyński 1998: 209). Konieczność rezygnacji z młodzieńczych marzeń i planów, które byłyby możliwe do realizacji w czasach pokoju, mocno naznaczyły twórczość Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Tadeusza Gajcego, Andrzeja Trzebińskiego, Jana Romockiego, Zdzisława Stroińskiego, Krystyny Krahełskiej, Wacława Bojarskiego (*Z rodu Anhellich...* 1991). Kolumbowie rocznik ‘20 wyrażali w poezji tragizm pokolenia napiętnowanego cierpieniem, doświadczonego okupacją, żyjącego ze świadomością śmierci (*Poezja pokolenia wojennego...* 1989). W ostatniej dekadzie XX w. Zbigniew Jarosiński zwrócił uwagę na szczególnie duże straty, których doświadczyło najmłodsze środowisko twórcze:

Zginęli wszyscy wybitni poeci związani z warszawską konspiracją, stanowiący czołówkę młodego pokolenia, najaktywniejsi w czasie okupacji i najbardziej obiecujący. Nie zostawili następców, ich twórczość w literaturze powojennej nie znajdzie żadnych kontynuacji (Jarosiński 1996: 10).

Współczesna młodzież czyta, a może bardziej próbuje czytać wiersze Baczyńskiego jako świadectwa czasu (Kaniewska, Legeżyńska i Śliwiński 2005: 150), Apokalipsy spełnionej, ogromu zła, które człowiekowi może wyrządzić drugi człowiek. Ta poezja jest silnie nacechowana wizją zagłady, śmierci, katastrofy (Waśkiewicz 1991). Dla uczniów jest to czynność odbiorcza o dużym stopniu trudności, gdyż

dzisiaj trzeba przez niemały zbiór wierszy Baczyńskiego przebijać się z pewnym trudem, bo nie tylko są hermetyczne, ale często za długie, niejasne, no i patetyczne. To od początku liryka nastawiona na najwyższe tony emocjonalne, czemu trudno się dziwić, zważywszy, że powstała w czasie wojny, pisana przez maturzystę – o pseudonimie Jan Bugaj – któremu nie dane było dożyć nawet trzydziestki (Kaniewska, Legeżyńska i Śliwiński 2005: 150).

---

<sup>9</sup> W pierwszej strofie wiersza *Z głową na karabinie*, który jest datowany na 3 grudnia 1943 r., poeta tak wyraził pokoleniową świadomość obcowania ze śmiercią: „Nocą słyszę, jak coraz bliżej / drząc i grając krąg się zaciska. / A mnie przecież źródł rzeźbił chyży, / wyhuštała mnie chmur kołyska.” (Baczyński 1998: 208).

W edukacji polonistycznej podkreśla się zapis trudnych doświadczeń generacyjnych w *Modlitwie do Bogarodzicy*. Warto, a nawet trzeba spojrzeć na ten tekst z innej perspektywy – z uwzględnieniem wymiaru religijnego. Wiersz jest wypowiedzią poświęconą Maryi, a zatem w sytuacji szkolnego odbioru należy zwrócić uwagę na sposoby kształtowania jej poetyckiego wizerunku. Kontekst religijny stanowi jeden z pryzmatów umożliwiających eksplikację wierszy wojennych autora, zwłaszcza że „poetyckie i religijne jest u Baczyńskiego trudno rozłączne” (Błoński 1981: 47). To zdecydowanie rzadziej przywoływana opcja odbiorcza w kształceniu literackim w szkole ponadpodstawowej – jej znaczenie często deprecjonowały konteksty historycznoliterackie (Ingłot 2001: 77–83).

### ***Modlitwa do Bogarodzicy, czyli wiersz o Matce Jezusa Chrystusa***

Ukształtowanie wiersza motywuje wnikliwego czytelnika do przyjęcia perspektywy interpretacyjnej, która wpisuje się w religijną część autobiografii autora *Śpiewu z pożogi* (Legeżyńska 2004: 4). Odbiorca zwraca uwagę na tytuł oraz formę wypowiedzi literackiej. Matka Boska jest adresatką wypowiedzi podmiotu lirycznego nie tylko w formule tytułowej. Utwór Baczyńskiego składa się z pięciu strof liczących po 4 wersy. Każda z nich rozpoczyna się od apostrofy do Bożej Rodzicielki: liryczny zwrot jest pięciokrotnie wyrażony zaimkiem „Któraś”. Należy zwrócić uwagę na zabieg rezygnacji z przywołania imienia Maryi. Poeta rozpoczyna *Modlitwę do Bogarodzicy* od pochwwały Matki Boskiej („Któraś wiodła jak bór pomruków / ducha ziemi tej skutego w zbroi szereg”), aby potem przywołać różne wymiary jej życia i duchowego oddziaływania. Baczyński konsekwentnie kształtuje wypowiedź poetycką: pierwsze dwa wersy każdej strofy opiewają czyny Maryi w przeszłości, kolejne zaś dwie linijki to prośby „ja mówiącego” do Bożej Rodzicielki. Motyw maryjny dominuje w poetyckim przekazie: Maryja jest przedstawiana jako wzór bezgranicznej i bezwarunkowej miłości oraz siła sprawcza wydarzeń. Wiersz kończy prośba do Matki Boga („nagnij pochmurną broń naszą / gdy zaczniemy walczyć miłością”).

W utworze wypowiada się zbiorowy podmiot liryczny: wskazuje na to obecność form 1. osoby liczby mnogiej zaimków osobowych i czasowników, np. „nam”, „nasze”, „byśmy umieli umierać”, „zaczniemy”. Modlitwa skierowana do Maryi ma wymiar wspólnotowy, gdyż podmiot wyraża uczucia, pragnienia i prośby grupy osób urodzonych w czasie pokoju, którym przyszło żyć w trakcie wojny (z cieniem śmierci w biografii). Niewykluczone, że są to uczestnicy walki zbrojnej o wyzwolenie społeczeństwa polskiego spod hitlerowskiej okupacji, jednak w wierszu Baczyńskiego czytelnik nie znajdzie jednoznacznych sygnałów świadczących o tym statusie „ja mówiącego”. Anna Nasiłowska zwróciła uwagę na to, że „Baczyński dość często wypowiada się w **imieniu pokolenia**” (Nasiłowska

1995: 201). W pierwszej strofie *Modlitwy...* podmiot prosi Maryję o wsparcie w walce. „Ja mówiące” reaguje na mroczny, wojenny czas poszukiwaniem pomocy u Bożej Rodzicielki. To prośba o opiekę, której Matka Jezusa w przeszłości udzielała przodkom. Tak jak Maryja czuwała nad polskim społeczeństwem w trudnych momentach historycznych, tak niech czuwa nad żołnierzami podczas II wojny światowej („prowadź nocne drogi jego wnuków”). „Nocne drogi” oznaczają wojenny czas i konspirację. Ta metafora pojawiła się we wcześniejszym wierszu Baczyńskiego *Drogi nocne* z 1939 r.<sup>10</sup> Błaganie wyrażone słowami „prowadź nocne drogi jego wnuków” zwraca uwagę na „jego wnuków”. To określenie potomków tych, którzy walczyli za ojczyznę w przeszłości.

Poetycki obraz Matki Bożej w *Modlitwie do Bogarodzicy* jest kształtowany przez porównania, które pojawiają się w każdej strofie. Oto one: „Któraś wiodła jak bór pomruków / ducha ziemi tej skutego w zbroi szereg”, „przejrzysta jak świt i płomień”, „Któraś serce jak morze rozdarła”. Te zróżnicowane określenia tworzą niepowtarzalny wizerunek Matki Chrystusa. Maryja jest „muzyki deszczem”, a także „jak nad czarnym lasem blask – pogody słonecznej kościół”. To określenia pozytywnie wartościujące. Blask, słoneczna pogoda, muzyka, deszcz należą do doświadczeń odbiorczych, które kształtują afirmatywne postrzeganie świata, pozostając w kontraście do czerni, pomruków (warto zwrócić uwagę na opozycję blasku do czarnego lasu). Użycie rzeczownika „kościół” odnosi się do faktu, że dla osób wierzących Maryja jest matką Kościoła i matką wszystkich chrześcijan. Baczyński pisze także o Bożej Rodzicielce w ten sposób: „Która ziemi się uczyłaś przy Bogu, / w której ziemia jak niebo się stała” (w drugiej strofie). Matka Boska zostaje pokazana jako Królowa nieba i ziemi, a równocześnie osoba łącząca niebo z ziemią, świat doczesny ze sferą boską.

W drugiej strofie poeta wzbogacił poetyckie przedstawienie Maryi o porównanie: „Któraś była muzyki deszczem, / a przejrzysta jak świt i płomień”. Metafora „Któraś była muzyki deszczem” wskazuje na obecność Maryi w otaczającym świecie i wykorzystanie wrażeń polisensorycznych w opisie postaci. Po przenośni następuje wskazanie cnoty: czystości duszy, wolnej od skazy grzechu pierworodnego. Porównanie do świtu i płomienia podkreśla, że Matka Boska była bez grzechu, co w *Litanii loretańskiej do Najświętszej Maryi Panny* wyrażają określenia: „Matka najczystsza”, „Królowa bez zmyzy pierworodnej poczęta” czy „Róża duchowna”. W tej strofie pojawiły się także elementy kontrastowania:

---

<sup>10</sup> Wiersz jest opatrzony datą 13 października 1939; *Drogi nocne*, [https://poezja.org/wz/Krzysztof\\_Kamil\\_Baczyński/25104/Drogi\\_nocne](https://poezja.org/wz/Krzysztof_Kamil_Baczyński/25104/Drogi_nocne) [dostęp: 4.03.2024]. Odpis tego wiersza sporządzony przez matkę poety Stefanię jest dostępny w materiałach cyfrowych Biblioteki Narodowej (Archiwum Krzysztofa Kamila Baczyńskiego): [Odpisy wierszy Krzysztofa Kamila Baczyńskiego], [https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay/alma-991030655909705066/48OMNIS\\_NLOP:48OMNIS\\_NLOP](https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay/alma-991030655909705066/48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP) [dostęp: 9.03.2024].

„daj nam usta jak obłoki niebieskie, / które czyste – pod toczącym się gromem”. Czyste usta zostały przeciwstawione gromowi, który się toczy, a więc posuwa się wolno, rozchodzi się niespiesznie. Grom towarzyszy burzom, stąd często wymienia się go z piorunami i błyskawicami. Jako zjawisko meteorologiczne jest negatywnie postrzegany, gdyż zazwyczaj budzi strach i przerażenie. Użycie onomatopei „toczącym się gromem” ma oddać grozę II wojny światowej.

W ostatnim wersie pierwszej strofy podmiot liryczny podejmuje kwestię godnej śmierci. Życie ludzkie było najważniejszą wartością osobową, jednak pokolenie Kolumbów cechowała świadomość, że doświadczenie wojny wpisało w ich egzystencję tragiczne odejście. Jak zauważył Błoński, w postawie pokolenia Kolumbów współistniały wojenny wybór i zgoda na śmierć (Błoński 1981: 32). Rówieśnicy Baczyńskiego uznawali nieuchronność śmierci za najbardziej angażującą kwestię egzystencjalną. Według Anny Nasiłowskiej „II wojna światowa to okres przyspieszonego dojrzewania, które jakże często dla tak wielu bliskie było kresu ich życia” (Nasiłowska 1995: 203).

*Modlitwa do Bogarodzicy* „wyrasta z wojennych przeżyć” ludzi młodych: ukazuje rozdarcie „pokolenia dramatycznego” (Trzebiński 1942) pomiędzy egzystencją w „czasie mrocznym” a spokojnym i uczciwym życiem w czasach pokoju. W tragiczny los tej generacji wpisuje się „patriotyczny nakaz obrony ojczyzny” (Nasiłowska 1995: 202) oraz walka w obronie słabych i bezbronnych. U Baczyńskiego Matka Boża jest pośredniczką pomiędzy Bogiem a młodymi ludźmi. Zbiorowy podmiot *Modlitwy*... prosi w imieniu walczących o wsparcie duchowe, o siłę, ochronę, a także o umiejętność zachowania człowieczeństwa w starciu z ogromem zła. To również błaganie o czyste sumienie w czasie walki, łagodną śmierć, ulgę w cierpieniu. W ten sposób w wierszu zaistniał motyw Boskiej orędowniczki. W *Modlitwie do Bogarodzicy* Maryja staje się rzeczniką ludzkich spraw: za jej pośrednictwem prośby są kierowane do Boga. *Słownik języka polskiego PWN* podaje następującą definicję słowa „orędowniczka”: „kobieta orędująca, wstawiająca się za kimś lub za czymś, popierająca kogo lub coś” (*Słownik języka polskiego PWN* 1999: 517). W czwartej strofie podmiot liryczny zwraca się do Bożej Rodzicielki w formie liryki apelu: „naucz matki nasze, / jak cierpieć trzeba”. Ten bezpośredni zwrot wyrażony czasownikiem w trybie rozkazującym wprowadza perspektywę symbolicznego widzenia Maryi. Bogarodzica ma nauczyć matki poległych, jak przeżywać śmierć swoich dzieci i pogodzić się z ich odejściem. Postawa Marii z Nazaretu po śmierci Jezusa Chrystusa jest wzorem matczynej akceptacji i ogromu macierzyńskiego oddania („Któraś serce jak morze rozdarła / w synu ziemi i synu nieba”). Podmiot odwołuje się do doświadczeń Matki Boskiej i porównuje jej cierpienie do traumatycznych uczuć matek żołnierzy poległych w walce. Matka Chrystusa stanowi symbol dla wszystkich matek, które straciły swoje dzieci podczas wojny. Jerzy Święch użył terminu *theotokos*, który oznacza „wzór idealnej miłości matczynej”



(Święch 1983: 521). Ból po stracie bliskiej osoby, szczególnie ukochanego syna, jest ogniwem łączącym teksty biblijne z wierszem z czasów II wojny światowej.

W wierze katolickiej istnieją świadectwa, że Matka Boska przez stulecia wstawiała się za potrzebującymi i zabiegała o spełnienie ich prośb. Mogła to czynić i uzyskać dla ludzi różne dary od Boga, ponieważ z oddaniem wypełniała Bożą wolę. Osoby wierzące kierowały prośby do Matki Bożej, aby przekazała je swojemu synowi. Dzięki jej wstawiennictwu modlący mogli otrzymać łaski, o które zabiegali. Matka Boża ma w tradycji katolickiej szczególny status, który wynika z bezgranicznego zaufania osób wierzących w jej sprawczą moc, w macierzyńską opiekę nad Polską i Polakami. W wierszu Baczyńskiego podmiot liryczny zwraca się do Maryi podobnie jak to uczyniono w średniowiecznej *Bogarodzicy*. Istnieje pewna różnica w postrzeganiu jej wstawiennictwa. W utworze dwudziestowiecznym Matka Boska jest bezpośrednią adresatką prośb ludzi, podczas gdy w zabytku piśmiennictwa polskiego modlitwa błagalna została skierowana do Boga – w zanoszonej modlitwie Maria z Nazaretu ma się wstawić za modłącymi się o Boże łaski i zapewnić im przychyłność.

W *Modlitwie do Bogarodzicy* Maryja stała się patronką osób walczących z okupantem. To zniemienna rola, który uwypukla uzasadnione obawy podmiotu lirycznego o utratę życia w czasie wojennej apokalipsy. Jak zauważył Błoński: „Poezja Baczyńskiego nie jest w najmniejszym stopniu kroniką walki z okupantem. Nie nawołuje do czynu, nie ilustruje bohaterstwa, może dlatego po prostu, że «czyn» był dla pokolenia poety poza wszelką dyskusją” (Błoński 1981: 32–33). Przedstawiciele pokolenia Kolumbów mieli świadomość tragicznego losu i konieczności poniesienia ofiary za ojczyznę. Walczący o wolność zdawali sobie sprawę z tego, w jak niewielkim stopniu mogli się cieszyć życiem w pokoju. Ich młodość przypadła na czasy wojny, chociaż pragnęli szczęścia i spokoju. Zamiast codziennej małej stabilizacji doświadczali trudnej egzystencji w czasie hitlerowskiej okupacji i każdego dnia musieli się mierzyć ze śmiercią. Wojenna rzeczywistość jest obecna w poetyckiej wypowiedzi Baczyńskiego. Pojawia się wiele słów związanych z nocą, ciemnościami, lasem, groźnymi zjawiskami pogodowymi: „jak bór pomruków”, „nocne drogi”, „pod toczącym się gromem”, „nad czarnym lasem”, „pochmurną broń”.

W wierszu Baczyńskiego uwidacznia się ewolucja sposobu postrzegania Matki Bożej. Dla młodych ludzi zaangażowanych w walkę z hitlerowskim okupantem Bogarodzica zmienia się w wojenną współpracowniczkę, która jest wsparciem dla wszystkich konspiratorów. Nie bez powodu w trzeciej strofie pojawia się błagalne wołanie: „daj nam z ognia twego pas i ostrogi / ale włóż je na człowiecze ciała”. W tym fragmencie wiersza Maryja została ukazana jako osoba, która zna ludzkie potrzeby i wie, w jaki sposób może wesprzeć walczących. To prośba o siłę i wytrzymałość, aby nie tracić waleczności i cech rycerstwa (symbolizują je pas i ostrogi). Warto odnotować, że w *Modlitwie do Bogarodzicy* pojawiło się jeszcze



jedno nawiązanie do staropolskiej tradycji walki zbrojnej. Jest nim ekspresywny związek wyrazowy: „ducha ziemi tej skutego w zbroi szereg”.

Wojenne doświadczenia młodych konspiratorów podkreślają dwa ostatnie wersy wiersza, również utrzymane w poetyce liryki zwrotu do adresata: „nagnij pochmurną broń naszą, / gdy zaczniemy walczyć miłością”. Są podsumowaniem tekstu Baczyńskiego i ważnym przesłaniem. Podmiot liryczny kieruje do Bożej Rodzicielki prośbę o to, by walczący z wrogiem umieli zwyciężać zło dobrem („walczyć miłością”). Franciszkańskie dobro i miłość jako typowe wartości chrześcijańskie są pożądane podczas wojny i dzięki nim można bardzo wiele osiągnąć. Występowanie opozycji zło – dobro, śmierć – miłość, jasność – ciemność wskazują, że również w *Modlitwie do Bogarodzicy*

Baczyński wypowiedział podstawowy konflikt moralny swego pokolenia. W dramatyczny sposób odczuwał sprzeczność między kręgiem akceptowanych, jasnych wartości, jak miłość, czułość, a przemianą, jakiej doznał cały świat, skażony przez kainową zbrodnię. Rola żołnierza, do której nie był predestynowany, ale której spełnienie uważał za swój obowiązek, ogniskuje ten konflikt (Nasiłowska 1995: 201).

Podmiot liryczny wyraża prośby pokolenia Kolumbów w trakcie modlitwy. W analizowanym wierszu poeta wykorzystał formę modlitwy błagalnej. Jej celem jest ogólna prośba osoby modlącej się. Henryk Pustkowski ustalił, że „modlitwy błagalne mają często charakter pokutny lub korzący” (Pustkowski: 421). W *Biblii*, a zwłaszcza w psalmach, modlitwy błagalne służyły prośnieniu Boga o coś. Ta funkcja modlitwy silnie zaistniała w analizowanym wierszu. Umożliwiła pocie wyrażenie nadziei na zwycięstwo i zakończenie wojny, a przede wszystkim miała wzmocnić młodych ludzi duchowo i pokazać sens walki z okupantem.

Hasło w *Słowniku języka polskiego PWN* podaje, że modlitwa to „akt religijny pojmowany jako myślowy lub słowny kontakt z Bogiem, zwykle w nastroju uwielbienia, dziękczynienia lub prośby” (*Słownik języka polskiego PWN*: 191). Chrześcijanie, a zwłaszcza katolicy, modlą się do Matki Boskiej, odmawiając najbardziej znane modlitwy maryjne – *Zdrowaś Maryjo* i *Pod Twoją obronę*. Do innych popularnych modlitw należą: *Nowenna do Matki Bożej Nieustającej Pomocy*, *Modlitwa do Matki Bożej Różańcowej*, *Modlitwa do Matki Boskiej Częstochowskiej*, *Akt zawierzenia Matce Bożej*, *Modlitwa papieża Jana Pawła II do Matki Bożej z Guadalupe*, *Modlitwa św. Maksymiliana Kolbe do Niepokalanej*, *Modlitwa św. Alfonsa Liguorego do Matki Bożej* czy *Modlitwa św. Bernarda do Maryi Panny*<sup>11</sup>. Wymienione teksty wskazują na rozwój kultu Maryi jako najlep-

<sup>11</sup> Zestawienie różnych modlitw do Matki Bożej jest dostępne na stronie Sanktuarium Macierzyństwa NMP w Dziekanowicach: *Różne modlitwy do Matki Bożej*, <https://www.dziekanowice.pl/modlitewnik/rozne-modlitwy-do-matki-bozej/> [dostęp: 26.03.2024].

szej orędowniczki u Chrystusa Odkupiciela. Oprócz modlitw maryjnych warto też przywołać litanie odmawiane przez chrześcijan na cześć Marii z Nazaretu. Najważniejsze wśród nich to: *Litania loretańska do Najświętszej Maryi Panny*, *Litania do Niepokalanego Serca Maryi*, *Litania do Matki Bożej Błagalna*, *Litania Fatimska*, *Litania do Matki Bożej Pocieszenia*, *Litania do Maryi, Matki Miłosierdzia* oraz *Litania do Matki Bożej Dobrej Rady* (Kumala 2023). Nieprzypadkowo zostały przywołane tytuły najważniejszych litanii maryjnych, gdyż wiersz Baczyńskiego nawiązuje do *Litanii do Matki Bożej*.

Forma odwołania do Maryi jest znamienna dla liryki apelu. Adresatka modlitwy błagalnej została wskazana w tytule wiersza Baczyńskiego. Umieszczony na początku każdej strofy zaimek przymiotny „Któraś” jest anaforą. W tekście poetyckim nie występują apostrofy do Bożej Rodzicielki, tak typowe dla liryki religijnej wcześniejszych epok literackich. Tytułowe odwołanie do postaci Maryi uruchamia kontekst religijny i przywołuje tradycję chrześcijańską. Baczyński świadomie nawiązał do *Bogurodzicy*. Na przestrzeni wieków społeczeństwo polskie wielokrotnie dostrzegało religijny wymiar tej pieśni: często stanowiła duchowe wsparcie dla Polaków w różnych sytuacjach kryzysowych i wykonywano ją w trakcie doniosłych wydarzeń historycznych. Przywołanie tytułu staropolskiej pieśni sygnalizowało czytelnikom, że polskie społeczeństwo od stuleci mierzyło się z licznymi wyzwaniami dziejowymi i bardzo często podejmowało nierówną walkę, rozstrzygając ją na własną korzyść. Wyeksponowany motyw cierpiącej Matki Chrystusa i prośba dotycząca matek mających pogodzić się ze śmiercią dzieci wiąże wiersz Baczyńskiego z *Lamentem świętokrzyskim*, średniowiecznym motywem *Stabat Mater Dolorosa*, staropolskimi przedstawieniami Piety i innymi tekstami reprezentatywnymi dla kultu maryjnego<sup>12</sup>.

Z *Modlitwą do Bogurodzicy* łączy się wcześniejszy wiersz poety (z sierpnia 1943 r.) – *Do Matki Boskiej* (Baczyński 1998: 202). On również zawiera rozbudowany motyw Bożej Rodzicielki i podkreśla rolę kultu maryjnego w twórczości autora *Śpiewu z pożogi*. Te dwa wojenne utwory Baczyńskiego łączą „miejsca wspólne: zwroty do Matki Bożej jako Opiekunki i Orędowniczki oraz wykorzystanie formy modlitwy i liryki apelu. Jerzy Świąch uznał je za dwa znakomite wiersze maryjne (Świąch 1983: 514). W szerszej perspektywie badawczej mogą stanowić dopełniające się elementy dyskursu o obecności Marii z Nazaretu w twórczości autora *Pokolenia* i wykorzystaniu symboliki religijnej.

---

<sup>12</sup> Obecności elementów tradycji średniowiecznej w wierszu Baczyńskiego, szczególnie nawiązaniom do *Bogurodzicy* i *Lamentu świętokrzyskiego*, będzie poświęcony odrębny tekst, stąd nieobecność analizy tych zagadnień w niniejszym artykule.

## Podsumowanie

Anna Legeżyńska, pisząc o ostatnim etapie duchowej biografii Baczyńskiego, użyła określenia „śmierć w horyzoncie wiary” (Legeżyńska 2004: 7). Ta postawa jest znamieną dla ostatniego okresu twórczości poety. W niedawno odnalezionym szkicu literackim Jana Józefa Lipskiego o Baczyńskim znajduje się twierdzenie: „Religijność Baczyńskiego jest ściśle związana z całą bogatą sferą doznań moralnych, społecznych, psychicznych, znanych zarówno ludziom religijnym, jak i niereligijnym” (*Lipski o Baczyńskim pół wieku temu* 2010).

*Modlitwa do Bogarodzicy* wpisuje się w ten religijny nurt poetyckiej refleksji Baczyńskiego o świecie i człowieku. Jest ważną egzemplifikacją poezji religijnej czasu II wojny światowej, stanowiąc nader subiektywny zapis traumatycznych przeżyć i doświadczeń ludzi młodych w okupowanej Polsce. To świadectwo tym bardziej znaczące, gdyż podmiot liryczny przeżywa kryzys wartości, który zapewne stanowi konsekwencję zabijania, nawet jeżeli jest to zabijanie wroga „w słusznej sprawie” (Błoński: 37). Dla Baczyńskiego współmęczenniczką tych, którzy podjęli heroiczną walkę o wolność oraz poświęcili młodość dla ojczyzny, jest Matka Boska. Młody poeta pokazał w *Modlitwie...* różne wizerunki Maryi, akcentując ludzki wymiar jej cierpienia po stracie syna. Tym samym poeta podkreślił człowieczeństwo Bogarodzicy, które współistnieje z boskim wymiarem tej postaci.

## Bibliografia

„*Astronomia poety. Baczyński*” *Mela Koteluk i Kwadrofonik na 76. rocznicę Powstania Warszawskiego* (2020), <https://www.1944.pl/artukul/astronomia-poety.-baczynski-mela-koteluk,5037.html> [dostęp: 18.02.2024].

Baczyński K.K. (1945), *Modlitwa do Bogarodzicy*, „Tygodnik Powszechny”, nr 40.

Baczyński K.K. (2018), *Ten czas. Wiersze zebrane*, Warszawa.

Baczyński K.K. (2021), *W żalu najczystszy*, [https://polona.pl/?query=w\\_%C5%BCalu\\_najczystszy&filters=public:1](https://polona.pl/?query=w_%C5%BCalu_najczystszy&filters=public:1) [dostęp: 24.02.2024].

Baczyński K.K. (1998), *Wybór poezji*, opr. J. Świąch, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Bartelski L. (1985), *Genealogia ocalonych. Szkice o latach 1939–1945*, Kraków–Wrocław.

Budzyński W. (1992), *Miłość i śmierć Krzysztofa Kamila*, Warszawa.

Błoński J. (1981), *Pamięci anioła*, w: tegoż, *Romans z tekstem*, Kraków.

*Drogi nocne*, [https://poezja.org/wz/Krzysztof\\_Kamil\\_Baczynski/25104/Drogi\\_nocne](https://poezja.org/wz/Krzysztof_Kamil_Baczynski/25104/Drogi_nocne) [dostęp: 4.03.2024]. Ingłot M. (2001), *Historycznoliterackie konteksty*

wiersza Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Modlitwa do Bogarodzicy: (Bogurodzica, Do Matki Polki, poezja okupacyjna)*, „Warsztaty Polonistyczne”, nr 2.

Jarosiński Z. (1996), *Literatura polska 1945–1975*, Warszawa.

Kaniewska B., Legeżyńska A., Śliwiński P. (2005), *Literatura polska XX wieku*, Poznań.

*Kolumbowie i współcześni: antologia poezji polskiej po roku 1939* (1976), wybór A. Lam, Warszawa.

Koteluk M. i Kwadronik (2020), *Astronomia poety. Baczyński* [płyta CD], Polska.

Kumala J. (2023), *125 litanii maryjnych*, Licheń Stary.

Kwiatkowski J. (1973), *Potop i posąg*, w: tegoż, *Klucze do wyobraźni: szkice o poetach współczesnych*, Warszawa.

Legeżyńska A. (2004), *Poetycka autobiografia Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, „Polonistyka”, nr 4.

Lipski o Baczyńskim pół wieku temu. „Jeszcze słyhać śpiew...”, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,7556074,lipski-o-baczynskim-pol-wieku-temu-jeszcze-slychac-spiew.html> [dostęp: 19.04.2024].

*Lista Krajowa Programu UNESCO Pamięć Świata powiększyła się o 15 nowych obiektów*, <https://www.gov.pl/web/sport/lista-krajowa-programu-unesco-pamiec-swiata-powiekszylo-sie-o-15-nowych-objektow> [dostęp: 24.02.2024].

Matywiecki P. (2012), *Krzysztof Kamil Baczyński*, w: *Literatura polska wobec Zagłady (1939–1968)*, red. S. Buryła, D. Krawczyńska, J. Leociak, Warszawa.

*Modlitwa do Bogurodzicy*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/baczynski-modlitwa-do-bogurodzicy.pdf> [dostęp 25.02.2024]. Nasiłowska A. (1995), *Trzydziestolecie 1914–1944*, Warszawa.

[Odpisy wierszy Krzysztofa Kamila Baczyńskiego], .

[https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay/alma991030655909705066/48OMNIS\\_NLOP:48OMNIS\\_NLOP](https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay/alma991030655909705066/48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP) [dostęp: 9.03.2024].

Orbitowski Ł. (2012), *Widma*, Kraków.

*Poezja pokolenia wojennego. Studia, interpretacje i artykuły* (1989), red. Z. Anders i G. Ostasz, Rzeszów.

Piowowski K. (reż.), (2013), *Baczyński* [film], Polska.

Pustkowski H. (2006), *Modlitwa*, w: *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, S. Tynecka-Makowska, Kraków.

Różne modlitwy do Matki Bożej, <https://www.dzieskanowice.pl/modlitewnik/rozne-modlitwy-do-matki-bozej/> [dostęp: 26.03.2024].

*Rusza nabór do 5. edycji Polskiej Listy Krajowej Programu UNESCO Pamięć Świata*, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4901-rusza-nabor-do-5.-edycji-polskiej-listy-krajowej-programu-unesco-pamiec-swiata.html> [dostęp: 24.02.2024].

- Sejm wybrał patronów roku 2021*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=71D186DF43A23C4DC125862D0079916F> [dostęp: 18.02.2024]. *Słownik języka polskiego PWN* (1999), red. M. Szymczak, Warszawa.
- Stroiński Z. (1982), *Ród Anhellich*, Warszawa.
- Święch J. (2007), *Wstęp*, w: K.K. Baczyński, *Wybór poezji*, Wrocław.
- Święch J. (1983), *Krzysztof Baczyński – poeta religijny*, w: *Polska liryka religijna*, red. S. Sawicki, P. Nowaczyński, Lublin.
- Trzebiński A. (1942), *Pokolenie liryczne i dramatyczne*, „Sztuka i Naród”, nr 5.
- W żalu najczystszy*, Polona/Blog, <https://blog.polona.pl/w-zalu-najczystszy>. [dostęp: 25.02.2024]. Wasilewski Z. (1996), *Legenda Baczyńskiego*, Warszawa.
- Waśkiewicz A.K. (1991), *Krzysztof Kamil Baczyński i poezja pokolenia wojennego*, Warszawa.
- Wyka K. (1961), *K.K. Baczyński, Utwory zebrane*, red. K. Wyka, Kraków.
- Wyka K. (1961), *Krzysztof Baczyński 1921–1944*, Kraków.
- Wyka K. (1984), *Krzysztof Kamil Baczyński*, w: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, tom 1, A–M, praca zbiorowa, komitet red. (przewodniczący) J. Krzyżanowski, od 1976 C. Hernas, Warszawa.
- Z rodu Anhellich: liryka pokolenia wojennego [Baczyński, Gajcy, Borowski, Stroiński, Trzebiński, Bojarski, Krahelska]* (1991), wybrał, opracował, przedmową i notami biograficznymi opatrzył S. Stabro, Wrocław.
- Zabierowski S. 1990, *Krzysztof Kamil Baczyński: biografia i legenda*, Wrocław–Warszawa.
- Zagórski J., *Śmierć Słowackiego*, „Tygodnik Powszechny” 1947, nr 14/15.
- Zyskowska K. (2022), *Szklane ptaki. Opowieść o miłościach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, Kraków.
- «Żołnierz, poeta, czasu kurz...». *Wspomnienia o Krzysztofie Kamile Baczyńskim* (1979), red. Z. Wasilewski, Kraków.

#### Streszczenie

### **„Która jesteś jak nad czarnym lasem / blask – pogody słonecznej kościół”. Wizerunek Maryi w *Modlitwie do Bogarodzicy* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego**

Celem artykułu jest przedstawienie poetyckiego wizerunku Matki Boskiej w wierszu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Modlitwa do Bogarodzicy*. To jeden z dwóch wierszy maryjnych w twórczości najwybitniejszego przedstawiciela poezji okresu II wojny światowej. Wiersz jest świadectwem tragicznych czasów okupacji, ale należy wskazać i omówić też te elementy, które decydują o jego przynależności do nurtu poezji religijnej. Zaproponowana przez Autorkę per-

spektywa odbioru uwzględnia pracę z tekstem poetyckim podczas lekcji w szkole ponadpodstawowej. Zwrot ku religijnemu wymiarowi wiersza Baczyńskiego, z uwzględnieniem kultu maryjnego, to nowe spojrzenie na utwór, który w szkole był interpretowany zazwyczaj jako poetycka wypowiedź o wojennej zagładzie, walce z wrogiem i poświęceniu pokolenia Kolumbów. W kontekście edukacji polonistycznej we współczesnej szkole Autorka zwróciła uwagę na sposoby kreowania poetyckiego wizerunku Maryi (bogate obrazowanie, występowanie opozycji znaczeniowych, oryginalne środki stylistyczne). W *Modlitwie do Bogarodzicy* Baczyński ukazuje Maryję jako symbol miłości, opieki i siły w obliczu wojennej zagłady. Boża Rodzicielka pośredniczy w kontaktach człowieka z Bogiem. Matka Boża zostaje przedstawiona jako opiekunka walczących oraz wspomóżycielka osób cierpiących z powodu okrucieństw wojny. Analiza tekstu pokazuje, jak poeta łączy wątki religijne z opisem wojennego doświadczenia i tworzy głęboki przekaz, który wyraża nadzieję młodych ludzi na duchowe wsparcie Maryi i ocalenie w czasach wojny.

**Słowa kluczowe:** Krzysztof Kamil Baczyński, pokolenie wojenne, poezja lat 1939–1945, nurt religijny, historia, Bogurodzica, walka, śmierć, modlitwa

#### Summary

**‘Which You are as over the black forest / shine –  
sunny weather church’: Image of Mary  
in Krzysztof Kamil Baczynski’ *Prayer to the Mother of God***

The aim of the article is to present the poetic image of the Virgin Mary in the poem by Krzysztof Kamil Baczynski *Prayer to the Mother of God*. It is one of the two poems of Mary in the work of the most outstanding representative of poetry of the Second World War. The poem is a testimony to the tragic times of occupation, but it is also necessary to point out and discuss those elements that determine its belonging to religious poetry. The perspective of reception proposed by the Author takes into account the work with the poetic text during the lesson in the school. The return to the religious dimension of Baczynski’s poem, with the inclusion of the Marian cult, is a new perspective, which in school was usually interpreted as a poetic statement about the wartime extermination, the fight against the enemy, and the sacrifice of the Columbus generation. In the context of Polish education in the contemporary school, the author drew attention to the ways of creating the poetic image of Mary (rich imagery, the appearance of oppositional meanings, original stylistic means). In *Prayer to the Mother of God* Baczynski shows Mary as a symbol of love, care, and strength in the face of wartime extermination. The Mother of God mediates human contact with God.

The Mother of God is presented as a guardian of combatants and a helper to those suffering from the atrocities of war. The analysis of the text shows how the poet combines religious themes with a description of the war experience and creates a profound message that expresses the hope of young people for Mary's spiritual support and survival in times of war.

**Keywords:** Krzysztof Kamil Baczyński, war generation, poetry from 1939–1945, religious current, history, Mother of God, struggle, death, prayer